

УДК 008:821.161.3

Увасабленне аб'ектаў ідэацыйнай культуры ў беларускім рамантызме XIX ст. (на прыкладзе творчасці Яна Баршчэўскага)

Жылко У. А.

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”,
Мінск

У артыкуле разглядаюцца аб'екты ідэацыйнай культуры, увасабленыя ў літаратуры беларускага рамантызму XIX ст. Аўтарам падкрэсліваецца сугучнасць многіх духоўных аспектаў ідэацыйнай ментальнасці з сутнаснымі рысамі рамантычнай ідэалогіі, якая праяўляецца ў імкненні да ідэалізацыі, арыентацыі на звышпачуццёвы пачатак, дамінацыі вышэйшых каштоўнасцей і значэнняў перад матэрыяльнымі задавальненнямі. У кантэксце культуралагічнага асэнсавання мастацкай спадчыны творчасць Яна Баршчэўскага як прадстаўніка беларускай рамантычнай традыцыі выступае мастацка-вобразным увасабленнем шматлікіх аб'ектаў ідэацыйнай культуры.

Непасрэднымі аб'ектамі даследчыцкага аналізу выступаюць ідэі, ідэалы, аксіялагічныя дамінанты як складнікі ідэацыйнай культуры, выяўленыя ў творчасці пісьменніка. Адзначаецца хрысціянскі характар большасці ідэацыйных катэгорый у рэлігійнай сістэме светапогляду Я. Баршчэўскага як носьбіта актыўнага ідэацыяналізму.

Ключавыя словы: ідэацыйная культура, актыўны ідэацыяналізм, культурная ментальнасць, ідэалы, ідэі, аксіялагічныя дамінанты.

(Искусство и культура. — 2012. — № 2(6). — С. 65-70)

Embodiment of objects of ideation culture in Belarusian romanticism of the XIX-th century (on the example of the artistic heritage of Yan Borshevsky)

Zhilko U. A.

Educational establishment “Belarusian State University of Culture and Arts”, Minsk

The article concedes the objects of ideation culture which are embodied in the literature of the Belarusian romanticism of the XIX century. The author emphasizes the consonance of many spiritual aspects of ideation mentality with the essential features of the romantic ideology, which manifests itself in an attempt to idealize, focus on transcendental beginning, the dominance of higher values against material pleasures. In the context of cultural studies understanding of the artistic heritage of Yan Barshchevsky as a representative of the Belarusian romantic tradition serves artistic embodiment of many objects of ideation culture.

The direct objects of the research are the analysis of ideas, ideals, axiological dominant as the components of the ideation culture. Christian character of the most ideation categories is marked. It is due to the direct influence of Christianity on the identity of the author, as the subject of the active ideationalism.

Key words: ideation culture, active ideationalism, cultural mentality, ideals, ideas, axiological dominants.

(Art and Culture. — 2012. — № 2(6). — P. 65-70).

Романтызм як сацыякультурная з'ява ўжо дастаткова працяглы час з'яўляецца невычэрпным матэрыялам для даследаванняў гуманітарных, у тым ліку культуралагічных, дысцыплін. Найперш гэта тлумачыцца складанасцю і неадназначнасцю феномена рамантызму, што дае магчымасць выяўлення новых аспектаў у дадзеным ідэйна-мастацкім накірунку ў залежнасці ад абранага падыходу. З культуралагічнага

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: uliana915@mail.ru – У. А. Жылко

пункту гледжання найбольшую цікавасць уяўляе рамантызм у літаратуры, паколькі літаратурная творчасць на сённяшні дзень разглядаецца айчыннымі навукоўцамі пераважна ў вузкасפעцыфічным філалагічным ключы, мала ўвагі звяртаецца на наяўнасць культуралагічных інтэнцый у літаратурных творах.

Асэнсаванню і распрацоўцы тэарэтычнага абгрунтавання феномена рамантызму ў беларускай літаратуры XIX ст. прысвечаны шэраг работ літаратуразнаўчага характару. Навуковыя пошукі ў галіне рамантычнага мастацтва прадстаўлены даследаваннем У. А. Калесніка [2], які закранае ўзнятую праблему пераважна на матэрыяле беларускай літаратуры другой паловы XIX – пачатку XX ст. Дадзенай праблеме прысвечаны раздзел навуковай працы У. М. Конана [3], напісанай у сааўтарстве з Э. Дарашэвічам [3]. Сярод найбольш грунтоўных даследаванняў апошняга часу можна назваць працу К. І. Леці [5], якая ўяўляе сабой комплексны аналіз вытокаў і генезісу беларускага літаратурнага рамантызму XIX ст.

Неабходнасць пераадолення вузкасפעцыфічнага, літаратуразнаўчага падыходу ў даследаванні рамантызму ў беларускай літаратуры XIX ст., патрэба больш дасканаллага вывучэння літаратурнай творчасці шляхам арганічнага ўпісвання яе ў культуралагічны кантэкст, у сістэму духоўнага жыцця свайго часу ў значнай ступені абумовіла актуальнасць нашай працы. Спецыфіка рамантызму намеціла мэту артыкула – зварот да выяўлення і аналізу аб'ектаў ідэацыйнай культуры ў беларускай літаратурнай творчасці XIX ст., паколькі якраз рамантычнаму тыпу мастацкага мыслення ўласціва ідэалізацыя, дамінацыя звышпачуццёвага пачатку, вышэйшых каштоўнасцей і значэнняў. Зыходзячы з вышэйакрэсленага, можна сказаць, што праведзенае даследаванне мусіць значна пашырыць і паглыбіць ранейшыя ўяўленні пра рамантызм у беларускай літаратуры абранага перыяду. Вырашэнне пастаўленай намі задачы, безумоўна, будзе спрыяць правядзенню на належным навуковым узроўні даследавання, якое тычыцца мала вывучаных на сённяшні дзень культуралагічных рэфлексій, вобразаў, ідэй, прадчуванняў-інтуіцый, што яскрава рэпрэзентуюцца ў

мастацкай спадчыне беларускіх класікаў. Больш за тое, зварот у даследаванні да выяўлення аб'ектаў ідэацыйнай культуры ў цяперашні перыяд постмадэрнасці, для якой уласцівы ідэацыяналізм з адваротным знакам, што прадугледжвае пасіўную энтрапію ідэацыйных патэнцый, будзе садзейнічаць хаця б на тэарэтычным узроўні аднаўленню сувязі з трансцэндэнтным, арыентацыі на знешні вышэйшы ідэал.

Сутнасная характарыстыка ідэацыйнай культуры. Ідэацыйная культура – тэрмін, які ўвёў у навуковы ўжытак П. Сарокін [6]. Па словах П. Сарокіна, усе сэнсавыя элементы, што ляжаць у аснове любой сістэмы культуры, можна разглядаць з двух бакоў: унутранага і знешняга. Першы адносіцца да сферы ўнутранага досведу, што існуе або ў выглядзе хаатычных вобразаў, ідэй, імкненняў, пачуццяў і эмоцый, або ў выглядзе ўпарадкаваных сістэм мыслення, сатканых з гэтых элементаў унутранага досведу. Гэта – сфера розуму, каштоўнасцей, сэнсу – т. зв. “культурная ментальнасць”. Гэты ўнутраны бок культуры кіруе знешнім, прадстаўленым прадметамі, падзеямі, працэсамі, у якіх увасабляецца, рэалізуецца, арганізуецца ўнутраны досвед [6, с. 57]. У аснове ментальнасці ідэацыйнай культуры ляжыць звышнатуральнае, недасягальнае органам пачуццяў быццё, заснаванае на прынцыпах звышпачуццёвасці і звышразумнасці Бога, яно і лічыцца сапраўднай рэальнасцю, у сваю чаргу стаўленне да знешняга свету характарызуецца абывакавасцю ці нават пагардай, адмаўленнем яго як нявартага. Адштурхоўваючыся ад боскага пачатку ў ідэацыйнай культуры, перавага аддаецца нематэрыяльным, трансцэндэнтальным каштоўнасцям. Увогуле паняцце трансцэндэнцыі з'яўляецца сутнасным аспектам дадзенага тыпу культуры і ўвасабляе сабой выхад за межы паўсядзённага існавання і звычайнага досведу, імкненне дасягнуць гармоніі шляхам пераадолення межаў паўсядзённасці, звыклага жыцця. Зыходзячы з вышэйсказанага, пад аб'ектамі культуры мы будзем разумець элементы, фрагменты яе быцця, да якіх у выпадку ідэацыйнай культуры можна аднесці ідэі, ідэалы, каштоўнасці, вобразы, значэнні, што маюць характар “абсалютных,

імператыўных, трансцэндэнтальных, вечных і нязменных” [6, с. 81].

Ідэацыйная абумоўленасць феномена рамантызму. На падставе сутнаснай характарыстыкі ідэацыйнай культуры можна сцвярджаць, што многія аспекты яе ментальнасці непасрэдным чынам супадаюць з рысамі рамантычнай ідэалогіі ці рамантычнай пісьменніцкай філасофіі, паколькі нас у першую чаргу будзе цікавіць літаратурны рамантызм. Атрымліваецца, што рамантычная творчасць пісьменнікаў можа прапанаваць багаты матэрыял для даследавання аб’ектаў ідэацыйнай культуры. Найперш гэта назіраецца праз такую рамантычную дамінанту, як “двусветавасць” – супрацьпастаўленне рэальнага і ўяўнага свету. Рэчаіснасць з яе ўтылітарнасцю і бездухоўнасцю адмаўляецца прадстаўнікамі рамантызму, замест яе сцвярджаюць наяўнасць ўяўнага свету, “іншасвет”, ідэальнага свету. Імкненне да жаданага ідэалу, які рухае чалавека, накіроўвае яго дзейнасць у марях і памкненнях, фактычна супадае з першасным аб’ектам ідэацыйнай культуры, у якасці якога выступае ідэал (прынамсі, ідэал духоўны). Уцёкі ад рэальнасці ў свет уяўленняў цесна звязаны з такой уласцівасцю чалавечага духу, як пачуццё бясконцага, якое па сутнасці з’яўляецца першакрывіцай рамантычнага светаадчування, што абумовіла такую рысу рамантычнага мастацтва, як “імкненне канечнага да бясконцага”. Бясконцасць у ідэацыйнай культуры атаясамліваецца з Вечнасцю, вечным звышнатуральным быццём (Богам, абсалютам, тым, што па-за часам).

Рамантычныя тэндэнцыі з’яўляюцца вызначальнымі ў беларускім літаратурным працэсе XIX ст. Рамантызм аказаў уплыў на станаўленне новай беларускай літаратуры і выразна ўвасобіўся ў творчасці яе прадстаўнікоў: Я. Чачота, Я. Аношкі, А. Рыпінскага, В. Дуніна-Марцінкевіча. З усіх прадстаўнікоў беларускага літаратурнага рамантызму вылучаецца магутная постаць Яна Баршчэўскага. Літаратурныя творы пісьменніка ўключаны ў цэлую сістэму культурных каардынат, яны як бы сатканы з мноства культурных ведаў. У сваёй творчасці Я. Баршчэўскі імкнуўся асэнсаваць першавытокі беларускай культуры, спасцігнуць яе самабытны характар, сутнасць этнанацыянальнага духу. Гэтая сапраўды рэфлексійная дзейнасць творцы

пераўтварылася ў своеасабліва выказаныя ім ідэі, паняцці, сімвалы, якія набываюць форму мастацка-вобразнага спасціжэння культуры, арыентуюцца на звышпачуццёвы пачатак пазнання. Менавіта гэтая акалічнасць прадстаўляе выдатную магчымасць выяўлення і аналізу ўвасобленых у творах пісьменніка аб’ектаў ідэацыйнай культуры.

Ян Баршчэўскі як носбіт актыўнага ідэацыяналізму. Яна Баршчэўскага можна аднесці, карыстаючыся тэрміналогіяй П. Сарокіна, да носбітаў актыўнага ідэацыяналізму, да якіх прымыкае па сутнасці амаль кожны з прадстаўнікоў беларускай рамантычнай традыцыі. У адрозненне ад аскетычных ідэацыяналістаў, носбіты актыўнага ідэацыяналізму не “ўцякаюць са свету ў свет ілюзій і не раствараюць цалкам уласныя свае душы ў апошняй рэальнасці, а імкнуцца наблізіць іх да Бога, выратаваць не толькі свае душы, але і душы іншых” [6, с. 55]. Атрымліваецца, што яны не зангажаныя рэлігіяй цалкам, вера ў Бога выступае ў выпадку Я. Баршчэўскага як сродак перайначвання рэальнасці шляхам абуджэння этнанацыянальнага духу, адраджэння цікавасці да роднага краю ў складаны гістарычны перыяд дээтнізацыі пад уладай імперыі, пра што яскрава сведчыць творчасць пісьменніка.

Не выпадае спрачацца з тым, што літаратурны твор, з’яўляючыся аб’ектам культурнай прасторы, непасрэдным чынам абумоўлены асаблівасцямі суб’екта-стваральніка. Вельмі верагодна, што бацька Яна Баршчэўскага быў уніяцкім святаром. Яшчэ ў дзяцінстве будучы літаратар меў магчымасць наладзіць стасункі з езуітамі, якія апекаваліся ўніяцкай царквой. Таму невыпадкова, што Я. Баршчэўскі трапіў у Полацкую езуіцкую акадэмію. Менавіта там сфарміраваліся асновы яго рэлігійнага светапогляду. Па сутнасці рэлігія займае цэнтральнае месца ў працэсе канстрування сэнсаў, ведаў, кагнетыўнага комплексу, які арыентуе чалавека ў яго жыцці. Пра ступень уплыву тэасофскай адукацыі сведчыць мастацкі свет многіх твораў Я. Баршчэўскага. А сам пісьменнік у адным з лістоў да Юліі Корсак так ацаніў значнасць Святога Пісання: “Адна гэтая кніга магла б служыць свету з большай карысцю, чым найаграмаднейшая бібліятэка, калі б толькі людзі хацелі шукаць у ёй

праўду; гэтая кніга – крыніца сапраўднае мужнасці, яна вучыць чалавека пазнаваць свае абавязкі перад бліжнім і Богам. О, калі б свет уважліва чытаў яе, закончыліся б няшчасці народаў і ганенні” [1, с. 431]. Такім чынам, магчымасць выяўлення ідэацыйнай сутнасці творчасці пісьменніка абумоўлена рэлігійным светапоглядам аўтара.

Аб'екты ідэацыйнай культуры ў творчасці Я. Баршчэўскага. Паводле П. Сарокіна, мастацтва (у тым ліку літаратура) ідэацыйнай культуры было цесным чынам звязана з рэлігіяй. Большасць твораў заснаваны на біблейскіх ідэях і тэмах, з дапамогай якіх аўтары імкнуцца данесці своеасаблівы сэнс – павучанне або пэўную мараль, адлюстравачь вечнае, захаваць духоўныя каштоўнасці. Творчасць Яна Баршчэўскага як аднаго з прадстаўнікоў беларускага рамантызму таксама мае пераважна хрысціянска-народны характар. Пад уплывам царквы, хрысціянскага вучэння рэлігійны элемент сапраўды пранікаў у сферу вобразных народных уяўленняў, надаючы пэўную афарбоўку рэалістычнаму мысленню народа, сам жа пісьменнік, відавочна, значна ўзмацняе яго. Гэта знаходзіцца ў шчыльнай сувязі з усім яго светаадчуваннем.

Дыскусія твораў Я. Баршчэўскага дазваляе выявіць увасобленыя ў мастацкіх тэкстах аб'екты ідэацыйнай культуры, сярод іх цэнтральнае месца займае духоўны ідэал. Паводле філасофскага слоўніка, *ідэал* вызначаецца як ідэальны вобраз, які мае нарматыўны характар і вызначае паводзіны і дзейнасць людзей. Духоўны ідэал у Яна Баршчэўскага “выяўляе пазачасавую сутнасць чалавека, мае аб'ектыўны надсабовы характар і цесна звязаны з Вышэйшым Дабром, ці Богам” [7, с. 33]. Вера ў Бога ў творах сімвалізуе вечнасць, з'яўляецца каштоўнасцю арыенцірам, своеасаблівым пунктам адліку абсалютнай сістэмы каардынат, вакол якога працякае жыццё беларуса з усімі яго прыватнымі каштоўнасцямі. Паводле М. Крукоўскага, ідэя Бога мае ўніверсальны характар, і ў ёй, як у вяршыні піраміды, канцэнтруюцца як законы прыроды, так і ўсе ідэалы і духоўныя каштоўнасці чалавецтва... [4, с. 17]. Сам Ян Баршчэўскі неаднаразова падкрэслівае вызначальную ролю Бога ў каштоўнасцям змесце ўсяго існага. Доказам таго могуць служыць развагі некаторых герояў твора “Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавядан-

нях”, паводле якіх толькі праведны і сумленны чалавек можа разлічваць на боскую міласэрнасць:

Горкім бывае часам нашае жыццё, але хто спадзяецца на Бога, – Бог злітуецца і ўсё пераменіць на лепшае [1, с. 94].

У межах ідэацыйнай культуры ідэал выступае пастулатам духоўнага жыцця, ён не суадносіцца непасрэдным чынам з канкрэтнай матэрыяльнай практыкай. Ідэалы – важкія элементы светапогляду, якія поруч з ідэямі, канцэптуальнымі вобразамі ствараюць пэўную карціну свету і чалавека [7, с. 36]. Арыентуючыся на ідэалы, чалавек вызначае мэты і задачы жыцця, практычнага пераўтварэння свету і сябе. Менавіта праз боскі ідэал Я. Баршчэўскі спрабуе данесці да чытача галоўную ідэю сваёй творчасці: удасканаленне, пераўтварэнне рэчаіснасці на аснове боскіх заповедзей і маральнасці, адраджэнне гуманістычных каштоўнасцей і пабудова на іх аснове ідэальнага жыцця.

Духоўны боскі ідэал, па меркаванні даследчыцы духоўнай культуры Л. Уладыкоўскай, трансліруецца праз сістэму каштоўнасцей, якія таксама выступаюць у якасці аб'ектаў ідэацыйнай культуры. Увогуле каштоўнасць у канцэпцыі П. Сарокіна з'яўляецца базавым паняццем, уяўляе сабой “фундамент усякай культуры”. Каштоўнасць – гэта тое, што пачуцці людзей дыктуюць прызнаць па-над усім, да чаго трэба імкнуцца і ставіцца з павагай [7, с. 71]. Менавіта рэлігійны светапогляд найбольш засяроджвае чалавека на сістэме яго каштоўнасцей. Зусім невыпадкова, што большасць вылучаных намі аксіялагічных дамінантаў ідэацыйнай культуры, увасобленых ў творчасці Я. Баршчэўскага, абумоўлены ў хрысціянскай сістэме светапогляду, маюць звышнатуральны, трансцэндэнтальны характар. Пісьменнік творча абыходзіцца з хрысціянскімі каштоўнасцямі, пазбягаючы адкрытай дагматызацыі, ён арганічна прыўносіць іх у адметнасць беларускага светапогляду.

Усім вядома, што цэнтральнай каштоўнасцю хрысціянства, яго вызначальным пастулатам з'яўляецца любоў. Менавіта любоў да бліжняга выступае ў творы аб'яднальным фактарам, трывалым падмуркам чалавечага жыцця, каштоўнасцай першаасновай. Праз клопат і любоў да бліжняга шляхціц Завальня запальвае свечку ў непагадзь:

“Пан Завальня меў звычай рабіць гэта кожную завейную ноч ужо таму, што жыла ў ягоным хрысціянскім сэрцы любоў да бліжняга, і ён рады быў заўсёды гасцям, каб з імі пагаварыць і паслухаць іхнія гісторыі” [1, с. 93].

Пацверджаннем таго, што любоў да бліжняга выступае аксіялагічнай дамінантай ідэацыйнай культуры, можа паслужыць частае прыгадваўанне ў творы народных выказаў кшталту: *“Блізкім сваім дапамагаць – абавязак хрысціянскі”, “Лепей жыць з Богам” [1, с. 118].*

Менавіта міласэрнасць, спагадлівыя адносіны да бліжняга былі асновай заповедаў, дадзенага бацькамі Завальні сыну, калі яны адпускалі юнака ў свет у пошуках сваёй долі:

“Памятай заўсёды такую прыказку: як пасцелеш – так і выспішся. Калі літасцівы Бог дасць табе добры лёс і ўладу над сваімі зямнымі скарбамі – не шкадуй бліжнім, памятаючы, што міласэрныя атрымаюць міласэрнасць і будуць спадчыннікамі царства нябеснага” [1, с. 177–178].

Паколькі ідэацыяналіст абывакавы да знешняга свету і засяроджаны на свеце ўнутраным, заўсёды нематэрыяльным або “звышпачуццёвым”, і паколькі яго ідэал – у падаўленні сваіх фізічных і матэрыяльных патрэб, знешнія каштоўнасці матэрыяльнага, якія здольны даць толькі часовае задавальненне пачуццёвых патрэб, не маюць у яго вачах ніякай каштоўнасці або маюць нязначную [6, с. 74–75]. Гэта акрэсленая П. Сарокіным акалічнасць яскрава ўвасобілася ў творчасці Я. Баршчэўскага, асабліва ў апавяданні “Думкі самотніка”, дзе аўтар-апавядальнік выразна падкрэслівае тленнасць матэрыяльных каштоўнасцей, нядоўгавечнасць людской велічы і раскошы:

О, людзі вялікага свету! (...) Божая рука папярэджвае вас, што няма нічога сталага на зямлі, гмахі вашы ператварацца ў руіны, моц, багацце, гонар і слава рассеюцца і знікнуць, як лёгкі дым у паветры [1, с. 199].

Каштоўнаснае асэнсаванне ў творчасці Я. Баршчэўскага набыла такая аксіялагема ідэацыйнай культуры, як зямля. Катэгорыя зямлі мае каштоўнасці і сімвалічны змест, выступаючы ў якасці крыніцы існавання: ад яе наяўнасці, апрацаванасці і ўрадлівасці залежалі матэрыяльныя і духоўныя дабrotы працаўніка. На ўзроўні культуры календарна-земляробчага тыпу акцэнт быў перанесены з прагматычнай, матэрыяльнай каштоўнасці жыцця, якую забяспечва-

ла зямля багатым ураджаем, на духоўную каштоўнасць. Уяўленні аб зямлі цесна звязаны з паняццямі роду, Радзімы, краіны. Менавіта гэтым абумоўлены той факт, што, кіруючыся вымогамі і нормаў рамантызму, Я. Баршчэўскі ў сваёй творчасці выразна ідэалізуе родны край, прыпісваючы яму толькі прыгожае, выключнае і, у разуменні аўтара, вечнае. Радзіма выступае ідэалам для пісьменніка, своеасаблівым раем на зямлі, створаным Богам. У артыкуле пад назвай “Успаміны пра наведванне роднага краю” пісьменнік адлюстравваў сваю рамантычную прывязанасць да Радзімы:

Край, дзе чалавек жыў у шчаслівую пару свае маладосці, дзе ў размовах і забавах сустракаў сапраўдную шчырасць і даверлівасць душы зычлівых і добрых сяброў, настаўнікаў і маладых прыяцеляў, – гэты край у памяці таго, хто жыве, заўсёды паўстае ў найпрыгажэйшых колерах, там, здаецца, не скончыўся яшчэ той залаты век, калі чалавек не разумеў яшчэ, што такое нядоля і пакуты, і рэчкі там з малака і мёду. Там нашы жаданні і думкі жывуць, туды хацеў бы ляцець я на крылах! [1, с. 137].

У аксіялагічным ключы ў творчасці Я. Баршчэўскага разглядаецца свет прыроды. Беларусуспрадвекую ўласціваўспрымання прыроды як таямнічага свету дзівосаў. Сузіранне гэтага свету натхняе і вызваляе ад панурасці і цяжару штодзённай працы. Космас і прырода ў ідэацыйнай культуры выступаюць як канкрэтнае ўвасабленне Бога, менавіта таму яны характарызуецца гарманічнасцю і ўпарадкаванасцю поруч з эстэтычнай характарыстыкай прыгожага. Ідэацыяналісту ўласціва адухаўляць знешні свет нават у яго неарганічнай частцы. Герой “Нарыса Паўночнай Беларусі” надзвычай патэтычна малюе краявіды родных мясцін:

“Там вясна – рай; самыя розныя птушкі, здаецца, збіраюцца з усіх канцоў свету, тысячы розных меладычных, дзікіх і чулівых галасоў адгукаюцца над вадою па лугах і лясах.<...> Гэтая дзівосная суладнасць і гэты канцэрт прыроды пераносілі мае ўяўленні ў нейкі чарадзейны край” [1, с. 84].

Поруч з ідэалізацыяй мінуўшчыны, ува Sobленай у аксіялагеме Радзімы, выступае значная духоўная каштоўнасць, абумоўленая ў ідэацыйнай ментальнасці, – памяць пра продкаў, пра карані. У беларускай традыцыі продкі выступаюць як носьбіты духоўнага пачатку, як прадстаўнікі сакральнай сфе-

ры, найбольш набліжаныя да Бога, якім пашчасціла дасягнуць “вечнага і нятленнага свету” (паводле П. Сарокіна). Таму “слаўны продак” выступае ў жыцці шляхціца (як, прынамсі, і беларуса) каардынатарам жыцця, да якога прыслухоўваюцца і ставяцца як да святыні:

Успамінаюць ў размовах сваіх з удзячнасцю і пачуццём і пра Вас, вялікія душы, што былі дабрадзеямі Вашым падданым, суседзям і няшчасным землякам: падчас неўраджаю шчодрарукою давалі дапамогу бедным сялянам, удовам і сіротам; люд, гнаны жорсткім лёсам і несправядлівасцю, падтрымлівалі мудраю парадаю, уваскрашалі ў сэрцы надзеі, паказваючы ўсемагутнасць Божую і міласэрнасць... [1, с. 200–201].

З аксіялагемай паважлівага стаўлення да мінулага цесна звязана катэгорыя сям’і як адной з аксіялагічных дамінант. Сям’я ў творчасці Я. Баршчэўскага разумелася як галоўнае кола зносін чалавека, і яе наяўнасць была паказчыкам паўнавартаснага жыцця. Паводле выказванняў шляхціца Завальні, любоў упрыгожвае сямейныя адносіны, надае ім стваральную сілу: *“Добрая жонка – скарб найдаражэйшы, бо дзе ў хаце каханне ды згода, там і блашавенне Божае” [1, с. 109].*

У хрысціянскай сістэме светапогляду знаходзяць абагульненне і рысы нацыянальнага характару, на якіх робіцца акцэнт у творах пісьменніка і якія маюць этычную афарбоўку і ў сувязі з гэтым могуць разглядацца ў аксіялагічным ключы. Сярод іх варта назваць такія рысы, як *гасціннасць, шчодрасць, справядлівасць* (народная мудрасць заўсёды на баку добрых пабожных людзей), *сумленнасць* (боскую ўзнагароду, шчаслівае жыццё, падарункі лёсу заўсёды атрымліваюць героі, якія ў любых абставінах дзейнічаюць, прытрымліваючыся маральных нормаў і прынцыпаў), *годнасць, сціпласць, праўдалюбства*. Спасціжэнне ісціны ў творчасці пісьменніка таксама мае рамантычны, трансцэндэнтальны характар: *“Праўда – пасланніца неба ў гэту юдоль цягнення – ты анёл, вартаніца і настаўніца ў жыцці, асвятляй нас сваімі прамянямі... [1, с. 199].*

Заклучэнне. На падставе ўпершыню праведзенага намі даследавання па ўзнятай

проблеме можна зрабіць агульную выснову аб тым, што творчасць прадстаўнікоў беларускага літаратурнага рамантызму XIX ст. з’яўляецца мастацка-вобразным увасабленнем шматлікіх аб’ектаў ідэацыйнай культуры, што найперш звязана з тым фактам, што многія духоўныя аспекты ідэацыйнай ментальнасці аказаліся сугучнымі рамантычнай ідэалогіі. Рэфлексійная дзейнасць Я. Баршчэўскага, выяўленая ў яго літаратурнай спадчыне праз ідэі, ідэалы, аксіялагічныя дамінацыі духоўнага, вышэйшага характару, выразна арыентуецца на звышпачуццёвы, трансцэндэнтальны пачатак ідэацыйнай ментальнасці, абумоўлены ў хрысціянскай сістэме светапогляду аўтара – носьбіта актыўнага ідэацыяналізму. Такім чынам, вынікі праведзенага даследавання могуць атрымаць практычнае ўкараненне ў вучэбных курсах гуманітарных (“Беларуская літаратура”) і культуралагічных дысцыплін (“Культуралогія”, “Аксіялогія”). Можна сказаць, што дадзенае даследаванне ўзбагачае культуралагічную навуку ў сферы інтэрпрэтацыі класічнай мастацкай спадчыны.

ЛІТАРАТУРА

1. Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 1998. – 480 с.
2. Калеснік, У. А. Да пытання аб тыпалагічных асаблівасцях беларускага рамантызму / У. Калеснік // Асаблівасці развіцця літаратурнага працэсу ў Беларусі на сучасным этапе: матэр. Рэспубл. навуц.-тэарэт. канф.
3. Конон, В. М. Эстетика раннего белорусского романтизма (20–50-я гг. XIX века) / Э. Дорошевич, В. Конон // Очерки истории эстетической мысли Беларуси. – М.: Искусство, 1972. – С. 140–170
4. Крукоўскі, М. І. Філасофія культуры: уводзіны ў тэарэтычную культуралогію: вучэб. дапам. / М. І. Крукоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 2000. – 192 с.
5. Лецка, К. І. Вытокі і генезіс беларускага рамантызму XIX ст. / К. І. Лецка. – Гродна: ГрДУ, 2003. – 370 с.
6. Сорокин, П. А. Социальная и культурная динамика / П. А. Сорокин. – Москва: Астрель, 2006. – 1176 с.
7. Уладыкоўская, Л. Духоўныя ідэалы ў сучаснай культуры Беларусі і каштоўнасці глабалізму / Л. Уладыкоўская. – Мінск: БДУ, 2009. – 199 с.

Паступіў у рэдакцыю 05.01.2011 г.